

Avrupa Birliği'nde İdari İşbirliği Modeller ve Perspektifler^(*)

Administrative Cooperation in the European Union Models and Perspectives

Verwaltungskooperation in der Europäischen Union Modelle und Perspektiven

Yazar: Prof. Dr. **Gernot SYDOW**^(**)

Çeviri: Doç. Dr. **Tahir MURATOĞLU**^(***) / **Rojda SÖNMEZ**^(****)

Öz

Avrupa Birliği birliğe üye devletlerin ulusal idareleri ile Avrupa Birliği'nin kendi idaresi arasında yakın bir işbirliği oluşturmuştur. Bu işbirliği Avrupa Birliği'nin farklı faaliyet alanlarında çok farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği mevzuatının icrası geleneksel olarak doğrudan (Avrupa Birliği'nin kendi idaresi, özellikle de Brüksel'deki Avrupa Komisyonu tarafından) ve dolaylı (üye devletlerin idareleri tarafından) icra şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ancak bu ikili ayırım farklı icra şekillerini tam olarak kapsamamaktadır. Günümüzde Avrupa Birliği'ne üye devletlerden birinin aldığı idari kararların başka bir üye devlette oluşturduğu ulusötesi etki çok önemli bir anlam ifade etmektedir. Bu çalışmada icra ve işbirliği konularındaki çeşitliliği kapsayıcı farklı modeller önerilmekte ve işbirliğinin işlevi incelenmektedir.

Avrupa Birliği usul hukuku şimdiye kadar kapsamlı bir şekilde kodifiye edilmemiştir. Bu nedenle bu çalışmada Avrupa Birliği idare hukukunun kodifikasyonu perspektifleri konusuna da değinil-

(*) Makalenin editörlüğe gönderildiği tarih: 09.03.2020. Birinci hakeme sevk tarihi: 09.03.2020. Raporun birinci hakemden dönüş tarihi: 11.03.2020. İkinci hakeme sevk tarihi: 19.03.2020. Raporun ikinci hakemden dönüş tarihi: 20.03.2020.

Bu metin yazarın ilk kez 2004 yılında "Avrupa Birliği'nde İdari İşbirliği" isimli kitabında (Verwaltungskooperation in der Europäischen Union, Mohr Siebeck, 2004) ortaya koyduğu düşüncelerden oluşmaktadır. Metnin tercüme esas alınan Almanca versiyonu ise yazarın 2019 yılında Roma Tre Üniversitesinde aynı konuya ilişkin olarak yaptığı sunumdan alınmıştır.

Bu çalışma Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi seçmeli Almanca-IV dersi kapsamında tercüme edilmiştir.

(**) WWU Münster Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Karşılaştırmalı ve Uluslararası Kamu Hukuku Enstitüsü, Öğretim Üyesi,
E-mail: gernot.sydow@uni-muenster.de,
Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0002-8422-4567>.

(***) Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi,
E-mail: tahirmuratoglu@yahoo.com,
Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0002-5958-5598>.

(****) Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, 4. Sınıf Öğrencisi,
E-mail: itsroreign@gmail.com,
Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0002-7323-1083>.

mektedir. Avrupa Birliği'ne üye devletlerin idari yapıları arasında farklılık olduğu için, öncelikle Avrupa Birliği'nin idari yapısının gelişimi açısından hangi hususların (kararların hukuka uygunluğu, usul kurallarına uygunluk, verimlilik ve etkililik gibi) merkezi öneme sahip olması gerektiği konusunda mutabakata ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler

Avrupa Hukuku, Avrupa İdare Hukuku, İdari İşbirliği, İdari Usul, Karşılıklı Tanıma İlkesi, Ulusötesi Etkiler (Sınırları Aşan Etkiler).

Abstract

Administrative cooperation between national and European administrations within the European Union is a central feature of European administrative law. The forms of administrative cooperation differ from subject to subject.

Traditionally, lawyers would oppose centralized or direct community administration (by the EU administration, in particular by the European Commission in Brussels) to indirect administration (by the administrations of the member states). However, this dualism does not give a complete picture of the different forms of administration. Transnational effects of an administrative decision taken in one member state in other member states are of crucial importance today. The article proposes several models that can serve to describe the plurality of administrative decision making and cooperation within the European Union and outlines the functions of administrative cooperation.

The law of administrative procedure of the European Union has not been fully codified so far. The article therefore discusses perspectives of a codification of European administrative law. As the legal traditions of administrative law differ from member state to member state, a codification will require a decision on the basic features that will structure European administrative law (such as lawfulness, procedural appropriateness, efficiency, acceptance).

Keywords

European Law, European Administrative Law, Administrative Cooperation, Administrative Procedure, Principle of Mutual Recognition, Transnational Effects (Cross-Border Effects).

Zusammenfassung

Die Europäische Union hat eine enge Zusammenarbeit zwischen den nationalen Verwaltungen der Mitgliedstaaten und der Eigenverwaltung der EU entwickelt. Die Formen dieser europäischen Verwaltungskooperation sind in den einzelnen Politikfeldern der Europäischen Union sehr unterschiedlich.

Traditionell wird zwischen dem direkten Vollzug des Unionsrechts (durch die Eigenverwaltung der EU, vor allem durch die Europäische Kommission in Brüssel) und dem indirekten Vollzug des Unionsrechts (durch die Verwaltungen der Mitgliedstaaten) unterschieden. Diese Zweiteilung erfasst aber die verschiedenen Formen des Vollzugs nur sehr unvollständig. Zentrale Bedeutung haben heute transnationale Wirkungen von Verwaltungsentscheidungen eines Mitgliedstaates in anderen Mitgliedstaaten der Europäischen Union. Der Beitrag entwirft verschiedene Modelle, die die Vielfalt von Vollzugs- und Kooperationsstrukturen erfassen können, und untersucht die Funktionen der Kooperation.

Das Verfahrensrecht der Europäischen Union ist bislang nicht umfassend kodifiziert. Der Beitrag thematisiert daher abschließend die Perspektiven einer Kodifikation des europäischen

Verwaltungsrechts. Da die Verwaltungsrechtsordnungen der EU-Mitgliedstaaten unterschiedlich geprägt sind, bedarf es dafür zunächst einer Verständigung darüber, welche Kategorien für die Entwicklung der europäischen Verwaltungsrechtsordnung zentral sein sollen (beispielsweise Rechtmäßigkeit der Entscheidung, Verfahrensrichtigkeit, Effizienz, Akzeptanz).

Stichworte

Europarecht, Europäisches Verwaltungsrecht, Verwaltungskooperation, Verwaltungsverfahren, Prinzip der Gegenseitigen Anerkennung, Transnationale Wirkungen (Grenzüberschreitende Wirkungen).

I. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE İDARİ İŞBİRLİĞİNE YAKLAŞIM TARZI

A. Avrupa Birliği İdari Faaliyetlerinin Çeşitliliği ve Sektörel Farklılıkları

Avrupa Birliği idareleri arasındaki işbirliği konusunda işbirliği yapılan alana bağlı olarak önemli farklılıklar mevcuttur. Avrupa Birliği'nde idari görevlerin çeşitliliği sektörlere özgü düzenlemelerin varlığını gerekli kılmaktadır. Kural olarak her idari görev için somut olaya uygun olduğu düşünölen veya siyasi süreçlerden başarıyla geçebilen özgün düzenlemeler yapılmaktadır. Bu nedenle tali (ikincil) hukukun düzenlenme şekli önemli ölçüde sektörlere bağlıdır: Tali bir hukuki işlem genellikle bir konuyu düzenler. Dolayısıyla Avrupa idare hukuku sistematik olmayan ve son derece spesifik kurallardan oluşun yamalı bir boħçadır “*unsystematic patchwork of highly specific rules*”. Sektörlere özgü parçalı yapıdaki bu düzenlemeler çoğu zaman idari başvuru yolları, idari kararların geri alınması veya sorumluluk konuları gibi yollarla genelleştirilebilen hükümler içerirler.

Birliğin belli bir konuya ilişkin olmayan düzenlemeleri ise çok azdır. Genel nitelikteki bu düzenlemelere kişisel verilerin korunmasına ilişkin Avrupa düzenlemeleri, Belgelere Erişime İlişkin Tüzük veya 2011 yılına ait Komitoloji Tüzüğu örnek gösterilebilir. Bu tür düzenlemeler istisna teşkil ederler ve usul ve yetkideki farklılıkların çok çeşitli olduğu gerçeğini değiştirmezler. Benzer konulara ilişkin düzenlemelerdeki farklılığın sebebini anlamak ise her zaman mümkün değildir. Sonuç olarak Avrupa Birliği idari işbirliği hukukundaki düzenlemeler çok çeşitli bir yapıya sahiptir.

B. İdari İşbirliği, Farklı İdari Yapılar ve Bunlar Arasındaki İlişki Ağı Konularına Yaklaşım Tarzi

Avrupa hukuku Avrupa Birliği'nin idari faaliyetlerindeki çeşitliliği sistematik bir şekilde ele alma görevini üstlenmektedir. Avrupa idare hukukunda idarelerin birlikte hareket etmeleri konusunda mevcut olan çeşitli usulleri kavramsal olarak tek bir başlık altında toplamak üzere işbirliği (*Kooperation*) kavramı tercih edilmiştir. İngilizce ve Latin kökenli dillerde de durum aynıdır.

Avrupa Birliği'nin idari yapısını açıklamak üzere sık sık “parçalı idari yapı” (*Mehrebenenverwaltung*) ve “ilişki ağı” (*Netzwerk*) ifadeleri de kullanılmaktadır. Her iki kavram da kısmen karşıt anlamlara sahiptir. İlişki ağı kavramının kullanılması hiyerarşik ilişkilerin aşıldığına işaret etmektedir. Parçalı idari yapı ifadesi ise farklı kademelere ayrılmış ve üst üste dizilmiş basamakların bulunduğu bir yapının düşünülmesine sebebiyet vermektedir ki, bu bir normlar hiyerarşisinin varlığı ve ulusal idareler ile Avrupa Birliği idaresinin birbirinden ayrıldığı anlamına gelmektedir. Bu ise doğru değildir, en azından eksiktir.

Almanca bir kavram olan “*Verwaltungsverbund*”¹ bu çağrışımları önleyebilecek niteliktedir. Ancak Alman dilindeki bu kavramı diğer dillere tercüme etmek çok zordur. İngilizcede “*composite administration*” ifadesi kullanılabilir. Fransızcada ise “*coadministration*” kavramı mevcuttur.

Bu kavramlardan bağımsız olarak kavramların hangi bilimsel işleve sahip olmaları gerektiği ile ilgili olarak şu soru karşımıza çıkmaktadır: Acaba doğrudan uygulama ve üye devletler yoluyla uygulamaya ek olarak üçüncü bir hukuki kategori mevcut mudur? Kanaatimce burada başka bir kavramın kullanılması daha isabetli olacaktır: İdari işbirliği (*Verwaltungskooperation*) veya idareler birliği (*Verwaltungsunion*) gibi kavramlarla kapsayıcı, genel ve Avrupa hukukunun tüm yürütme faaliyetlerini kapsayan bir düzen anlatılmak istenir. Amaç bir yandan adem-i merkezi yürütme ve üye devletlerin bağımsızlığı ilkelerini, diğer yandan da birlik mevzuatının verimli bir şekilde icrası ve hukuk uygulamalarında birliğin sağlanması ilkelerini bir üst kavram veya düzen fikri altında toplamak ve bunları birbiriyle uzlaştırmaktır.

II. AVRUPA HUKUKUNUN İDARİ YOLDAN İCRASI MODELLERİ

A. Doğrudan ve Dolaylı İcra Şeklindeki Klasik Ayrım

Avrupa Birliği hukuku kural olarak muhtelif konulardaki yasama ve yürütme yetkileri arasında bir paralellik oluşturmaz, yani her iki yetkinin aynı anda mevcut olması zorunluluğu yoktur. Asli (birincil) hukukun yetkiye ilişkin düzenlemeleri Avrupanın bütünleşmeye başladığı zamandan beri kural olarak adem-i merkezi bir yürütme anlayışının önceliğe sahip olmasını sağlamıştır. Avrupa Birliği hukukunun üye devletler aracılığıyla dolaylı yoldan icrası Avrupa Birliği'ni bir kural koyma topluluğu olarak kabul eden klasik anlayışa da uygundur. Avrupa Birliği hukuku merkezi olarak değil, kural olarak üye devlet-

¹ Kanaatimizce bu kavrama karşılık olarak kullanılacak en uygun Türkçe ifade “idareler birlikteliği” olacaktır. Bununla teşkilat anlamında bir birlik ve bütünlük söz konusu olmaksızın farklı idarelerin yakın bir ilişki ve işbirliği içinde olmaları kastedilmektedir (Çevirenler).

ler aracılığıyla icra edilir. Avrupa Birliği makamları aracılığıyla doğrudan icra istisnai bir durumdur.

Üye devletler aracılığıyla gerçekleşen dolaylı icra ile Birlik organları aracılığıyla gerçekleşen doğrudan icra arasındaki bu ayrım Birlik hukukunun iki temel icra şeklinin tanımlanmasını sağlar. Bununla birlikte bu klasik ikili ayrımın kategorik bir ayrım anlamında artık geçerli olmadığı ve eskidiği yönünde geniş bir mutabakat mevcuttur. Bu iki icra şekli Avrupa Birliği hukukunun icrasının yalnızca temel tiplerini oluşturur.

Bugün ulusal idareler ile Avrupa Birliği idarelerini yatay ve dikey olarak birbirleri ile bütünleştiren çok çeşitli usuller mevcuttur, bu usuller hem işbirliğinin hem de hiyerarşik ilişkinin özelliklerine sahiptir. Örnek olarak geçen yıllarda idari işbirliğinin çok sık karşılaşılan türlerini oluşturan dört tali hukuki işlem zikredilebilir: Rekabet Usulüne İlişkin Temel Tüzük, Temel Gıda Tüzüğü, Elektronik İletişime İlişkin Çerçeve Direktif ve Hizmet Direktifi. Yavaş yavaş gelişip ortaya çıkan idareler arası bu ilişkiler usul, kararlar ve - sınırlı olarak da - örgütlenme biçimleriyle ilgilidir.

İdareler birlikteliğindeki (*Verwaltungsverbund*) farklı ulusal idareler ile Avrupa Birliği idarelerinin bütünleşmesi ve usuli etkileşimi doğrudan ve dolaylı icra şeklindeki geleneksel ayrıma istinaden iki şekilde gerçekleşebilir: Ulusal makamların doğrudan icra süreç ve kararlarına katılımları yoluyla ya da Avrupa Komisyonunun veya başka üye devlet makamlarının dolaylı icra süreçlerine katılımları yoluyla.

B. Üye Devletlerin Diğerlerinden Soyutlanmış İcrası Olarak Dolaylı İcra (Herkes Kendisi İçin)

Dolaylı icra kapsamında üye devletlerdeki idari süreçler kural olarak birbirinden bağımsız olarak ve dolayısıyla duruma göre birbirine paralel bir şekilde icra edilir. Üye devletlerce alınan kararlar ilgili devletin egemenlik alanı ile sınırlı olarak hukuki sonuç doğurur. Başka bir ifadeyle, üye devletlerin her biri yalnızca kendisi için geçerli olacak şekilde kararlar alır. Bu nedenle üye devletlerin idari faaliyetlerinin uyum ve koordinasyonuna ihtiyaç duyulmaz.

Üye devletlerin diğer devletlerden soyutlanmış icrası üye devletlere ait idari yetkilerin korunmasını, vatandaşların ihtiyaçlarının dikkate alınmasını ve talilik ilkesinin uygulanmasını sağlar. Ancak farklı üye devletlerdeki paralel uygulamalar büyük bir idari külfete sebebiyet verir.

Birlik hukukunun tek tip uygulanması ihtimalini her şeyden önce bu icra tarzı tehlikeye atmaktadır. Avrupa Birliği Mahkemesi (*Europäische Gerichts-*

hof)² Birlik hukukunun “etkin bir şekilde icrasından” söz etmektedir. Gerçi üye devletler Birlik hukukunu icra ederlerken kurumsal olarak ve usul yönünden sınırsız bir otonomiye sahip değillerdir. Ancak Birlik hukukunu kural olarak kendi idari yapıları içinde ve kendi idari usullerine göre yürütürler. Üye devletlerdeki organizasyon biçimlerinin farklılığı, farklı usul kuralları, farklı idari teamüller ve idari personelin diğer özellikleri Avrupa Birliği tüzüklerinin (*Verordnung*) birbirinden oldukça farklı şekillerde icra edilmesi tehlikesini barındırmaktadır. Direktiflerin (*Richtlinie*) uygulanması aşamasında ise bunların ulusal hukuk haline getirilmesi uygulama farklılıklarının muhtemel bir sebebi olarak demin zikredilen hususlara eklenmektedir.

Avrupa Birliği'nin federal bütünleşme konsepti çerçevesinde üye devletler arasında icra farklılıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır ve bu farklılıkların belli ölçülerde tolere edilmesi gerekir. Ancak esasa ilişkin düzenlemeler arasındaki uyumun icra aşamasında bozulmaması için bu farklılıkların sınırlandırılması gerekir. Bu nedenle Avrupa Birliği Mahkemesi Birlik hukukunun etkin bir şekilde uygulanması gerekliliğinden hareketle özellikle üye devletlerin idari usullerine, ancak aynı zamanda idari yargıdaki hukuki korumanın garanti altına alınması gibi belli konulara ilişkin çok sayıda ölçüt geliştirmiştir.

Birlik hukuku üye devletlerin diğer devletlerden soyutlanmış icrası şeklindeki dolaylı icra ilkesini birçok kez değiştirmiştir. Bu değişiklikler diğer üye devlet makamlarının ya da - daha yaygın olarak - Avrupa Birliği makamlarının Birlik hukukunun icrasına ilişkin ulusal süreçlere katılımı sağlamak suretiyle gerçekleşmiştir. Bu şekilde birbirinden farklı idari usuller ortaya çıkmıştır.

C. Yatay Merkezileştirme: Üye Devletlerce Gerçekleştirilen Ulusötesi Etkiye Sahip İcra (Biri Hepsini İçin)

Avrupa Birliği hukukunun farklı tali hukuki işlemleri, icra yetkilerini tek bir üye devlete vermektedir, bu devletin kararları da Birlik genelinde, yani ulusötesi (*transnational*) alanda sonuç doğurmaktadır. Böylece icra yetkileri yatay bir şekilde merkezileşmekte, üye devletlerden “biri tümü için” karar vermektedir.

Avrupa Birliği hukukunun bu şekildeki icrası modeli ile üye devletlerin diğerlerinden soyutlanmış icrası usulü arasında şu açılardan çok temel farklılıklar mevcuttur: Yetkilendirmeler, usule ilişkin süreçler, idari kararların hukuki etkileri, hukuki koruma ve benzeri konular ile bunların sebebiyet verdiği hak talepleri. Karar alma yetkilerinin kendilerinde toplanmadığı üye devletler açısından, egemenlik yetkilerinin kaybedilmesi bakımından icra yetkilerinin Avrupa Birli-

² Bu ifade Türkçeye daha çok “Avrupa Birliği Adalet Divanı” şeklinde tercüme edilmektedir (Çevirenler).

ği idarelerine ya da başka bir üye devletin idaresine aktarılması arasında ilk bakışta herhangi bir fark yoktur. Her iki durumda da kendi ulusal makamlarınca tesis edilmeyen ve bu nedenle vatandaşların bunlara karşı ulusal mahkemeler önünde hukuki koruma imkanına sahip olmadıkları idari kararlar bu devletlerin kendi egemenlik alanlarında hukuki sonuçlar doğurur. Bu nedenle bu tür icra usullerini dolaylı, yani her bir üye devletin diğerlerinden ayrı olarak gerçekleştirdiği icra usulünün alt türü veya modifiye edilmiş hali olarak sistematize etmek isabetli değildir.

İdari yetkilerin yatay düzlemde bir arada toplanmasını mümkün kılan idari faaliyet türü Alman hukukundaki tartışmalarda ulusötesi idari işlem olarak adlandırılmaktadır. Bu kavram başka dillerde de mevcuttur, örneğin Fransızca *acte administratif transnational* ifadesi kullanılmaktadır.

Ulusötesi idari işlemlerin Birlik genelinde geçerli olabilmesi için normatif bir temele ihtiyaç vardır. Birlik genelinde geçerlilik için gerekli olan bu normatif temel çoğunlukla diğer üye devletlerin hukuklarında yer alan ve bir direktif hükmüne istinaden ulusal hukuk düzenine alınmış olan ilgili idari işlemlerin tanınmasına ilişkin düzenlemelere dayanır. Bunun soyut ve peşin bir tanıma olduğu söylenebilir. Aynı şekilde doğrudan doğruya uygulama alanı bulan Avrupa Birliği tüzükleri de bir üye devlete ait kararların Birlik genelinde geçerliliğini öngörebilir.

Alman hukuku açısından ulusötesi idari işlem kendine özgü ve ilk kez Avrupa hukuku tarafından oluşturulan bir hukuk kurumudur. Almanya'da bu kavramı hukuki açıdan ele alan kapsamlı bir tartışma mevcuttur. Çok isabetli olmamakla birlikte bu kavram yıllar önce kullanılmaya başlanmıştır. Kavramda Alman hukukundaki idari işlem kavramına yer verilmiş olması, ulusötesi etkiye sahip yabancı idari kararların idari işlemlere ilişkin Alman hukuku düzenlemelerine tabi olduğu izlenimini verebilmektedir. Ancak durum böyle değildir.

Ulusötesi idari kararlar Almanya dışında bu kadar temel bir yenilik olarak algılanmamıştır. Bunlar mutad olarak Avrupa Birliği Mahkemesinin henüz 1970'li yıllarda temel özgürlüklerden türettiği karşılıklı tanıma ilkesinin tutarlı bir şekilde devam ettirilmesi olarak görülmüştür. Bunun temelinde şu düşünce yatmaktadır: Bir üye devlette orada yürürlükte bulunan hukuki düzenlemelere uygun bir şekilde üretilen her ürün kural olarak herhangi bir sınırlamaya tabi olmadan diğer üye devletlere gönderilebiliyorsa, ulusal standartlar ülke sınırlarını aşan bir etkiye sahiptir. Bu uzun zamandan beri soyut ve genel kanuni düzenlemelere ilişkin yerleşik bir Avrupa hukuku yaklaşımı olduğu için, belirli idari kararların benzer bir etkisi alışılmadık bir şey olamaz. Bilakis idari kararların ulusötesi etkisi iç pazarın doğasında mevcut olan mantığa uygundur.

Bunun neden böyle olduğu ve ulusötesi idari işlemlerin Alman hukukunda özel bir işlem türü olarak görülmesinin sebebinin ne olduğu sorulabilir. Bunun sebebi Alman idare hukuku dogmatığının faaliyet türlerini esas almasıdır. Bunun da temelinde Alman hukuku için tipik olan soyutlama çalışmaları yatmaktadır: Çok çeşitli idari faaliyet türleri az sayıdaki, dogmatik olarak sınırları belirli faaliyet türlerine indirgenmektedir.

Bu soyutlama çalışmaları bir dizi hukuki sonucu doğrudan doğruya bir faaliyet türünün varlığına bağlamayı mümkün kılmaktadır: Burada faaliyet türlerini bir araya getirme veya toplama fonksiyonundan söz ediyoruz. Bu büyük bir kolaylık sağlamakta, sistematize edici ve rasyonelleştirici bir işlev görmektedir.

Alman idare hukuku için bu faaliyet türleri temel kategorilerdir ve bu nedenle sistemi belirleyici bir etkiye sahiptir: Bu açıdan bakıldığında usule ilişkin ilkeler nihai kararların şekli hukuka uygunluk şartları olarak ortaya çıkmaktadır. Alman idari yargılama hukukunun dava türleri de bu temel faaliyet türleri sistemine bağlıdır.

Sonuç olarak burada Avrupa'ya ait bir hukuk kurumunun belirli ve ulusal bir gelenekten hareketle merkezi bir hukuk kurumu olarak görülmesinin bir örneği mevcuttur, Alman bakış açısı bu şekildedir. Buna karşın başka hukuk düzenlerinin perspektiflerinden bakıldığında, Avrupa hukukunun bu hukuk kurumunun özel anlamı yoktur, Fransız ve Britanya hukuklarının bakış açısı bu şekildedir.

D. Yatay Merkezleşmenin Derecelendirilmesi

Diğer üye devletlerde herhangi bir tanıma kararı alınmasına ihtiyaç olmaksızın veya diğer devletlerin daha önce karar alma sürecine herhangi bir şekilde katılımı olmaksızın bir idari kararın tesisi ile birlikte bu kararın Birlik çapında kendiliğinden (*ipso iure*) hukuki sonuçlar doğurduğu hallerde bu icra modeli - ulusötesi etkiye sahip icra - en yalın şekliyle uygulama alanı bulmaktadır. Bu etkili olmakla birlikte kabul edilebilirliği destekleyici bir yol değildir.

Daha geniş kapsamlı veya daha karmaşık idari kararların tesis edilebilmesi için ulusötesi idari işlemlerdeki yetki sorunlarını azaltan bir usul düzenlemesine ihtiyaç vardır. Bu nedenle Avrupa tali hukuku kimi zaman bir idari işlemi tesis edecek olan makamın, ulusötesi etkilere sahip bir idari karar alma niyetini diğer üye devletlerin yetkili makamlarına haber vermek zorunda olduğunu öngörmektedir.

Diğer üye devlet makamlarına tanınan karar alma süreçlerine katılma yetkilerinin yoğunluğu yalnızca düşüncesini ifade etme yetkisinden veto konumuna

kadar farklı şekillerde derecelendirilebilir. Daha yoğun katılma hakları kararın meşruiyetini ve kabul edilebilirlik seviyesini artırır, ancak diğer taraftan etkin bir icrayı engelleyebilir.

Birlik hukuku karar alma yetkilerini yalnızca bir üye devlete tanıyan hukuki işlemlerin bir kısmında asli karar alma yetkilerindeki kaybı telafi etmek üzere diğer üye devletler lehine itiraz haklarına yer vermektedir. Diğer üye devletlerin katılma haklarının veto yetkisi olarak düzenlendiği hallerde, Avrupa hukuku kural olarak katılımcı ulusal makamlar arasındaki fikir ayrılıklarının nihai karara bağlandığı bir mekanizmaya yer vermektedir (*Divergenzbereinigungsverfahren*). Bu durum Salınım Direktifinin³ genetiği değiştirilmiş organizmaların salınım iznine ilişkin olarak ulusötesi idari işlemler yoluyla oluşturduğu düzenlemelerde görülebilir: Birlik çapında geçerli olan izin bir üye devlet tarafından ulusal bir idari süreçte verilmektedir. Ancak diğer üye devletler verilmesi planlanan salınım iznine karşı önceden itirazda bulunabilmektedirler. Bu durumda karar yetkisi Avrupa Komisyonuna geçmekte, yani itiraz karar yetkisinin başka bir üst makama geçmesi sonucunu doğurmaktadır. Böylece Avrupa Komisyonu ile ulusal idareler arasında belli konularda hiyerarşi ilişkisi oluşturulmaktadır.

E. Ara Sonuç: Avrupa İdari Usullerinin Karakteristik Özellikleri

Avrupa idareler birlikteliğindeki idari faaliyetler çok çeşitli olsa da belirleyici usullerin tarif edilmesi mümkündür. Zira başka makamların bir idari usule mutad şekillerde dahil olmaları yoluyla Birlik hukukunun icrası usulleri azımsanmayacak hallerde üç aşamalı bir yapı oluşturur:

Bir makamın sorumluluğunda ilk bilgilerin toplanması için gerekli sürecin başlatılmasından ve kararın hazırlanmasından oluşan ilk aşamayı bilgi alışverişi ve diğer ulusal makamlar ile Avrupa makamlarının esasa ilişkin eşgüdümünden oluşan ikinci bir aşama takip eder.

³ Kısaca Salınım Direktifi olarak anılan düzenlemenin Almanca, İngilizce ve Türkçe tam isimleri aşağıdaki gibidir (Çevirenler):

Richtlinie 2001/18/EG des Europäischen Parlaments und des Rates vom 12. März 2001 über die absichtliche Freisetzung genetisch veränderter Organismen in die Umwelt und zur Aufhebung der Richtlinie 90/220/ EWG des Rates.

Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC.

Genetiği Değiştirilmiş Organizmaların Kasıtlı Olarak Çevreye Salınımına ve Konseyin 90/220/AET Sayılı Direktifinin Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Avrupa Parlamentosunun 2001/18/AB Sayılı ve Konseyin 12 Mart 2001 Tarihli Direktifi.

Genellikle bu ikinci aşamanın sonunda idarenin kendi iç işleyişinde aldığı, Avrupa Komisyonunun devletlere hitaben tesis ettiği kararlar formatında ve sonraki idari süreçler açısından bağlayıcı olan bir karar ortaya çıkar.

Üçüncü ve sonuncu aşama dışarıya karşı sonuç doğuran bir idari kararın tesis edilmesi yoluyla sürecin sonlandırılmasına hizmet eder. Sürecin sonlandırılması genellikle bağlayıcı olan ve devletlere yönelik olarak tesis edilen Komisyon kararının uygulanması şeklinde gerçekleşir ve ilgili ulusal makama harekete geçme veya karar alma konularında herhangi bir takdir yetkisi bırakmaz.

III. İDARİ İŞBİRLİĞİNİN FONKSİYONLARI

Bütünleşme ve etkileşim yoluyla aynı zamanda dolaylı icra kapsamında da Birlik hukukunun etkinliği ve tek tip bir şekilde uygulanması sağlanır, Avrupa düzeyinde kamu refahı ile sınırötesi çıkarlar elde edilir ve doğrudan icra usulünde uzmanlık bilgisine yer verilir. Yetki ve sorumluluk sahibi olan ve nihai karar veren makamlarca gerçekleştirilen olay veya durum tespiti sürecine farklı idari derecelerdeki başka makamların bilgi ve değerlendirmeleri de katılır. Bu nedenle Avrupa idare hukuku önemli ölçüde bilgi yönetimi hukukudur. Mallar, hizmetler veya kişiler için iç sınırların kaldırılması örneğinde olduğu gibi, Avrupanın bütünleşmesi konusundaki ilerlemeler idari bilgi alışverişine ve idareler arası eşgüdümüne olan ihtiyacı önemli ölçüde artırmaktadır. Bilgi alışverişi ve ulusal makamların bilgi, karar ve kontrol ağlarına katılmaları genellikle ulusal karar alma yetkilerindeki kayıpları telafi eder. Sözelimi iç pazar bilgi sisteminin kurulması hizmet pazarlarının açılmasının bir ön şartıydı. Maddi hukuktaki uyum eksikliği de usul hukuku alanındaki çalışmalarla telafi edilebilir.

Yetki, organizasyon ve usul hukukuna ilişkin düzenlemelerin genellikle hem kendi aralarında hem de bilgi ve iletişim ilişkilerine, katılım haklarına ve hukuki korumaya ilişkin düzenlemelerle bağlantılı olmaları Birlik hukukuna ait icra sisteminin sistematik bir şekilde ele alınmasını güçleştirmektedir. Karar yetkilerinin Avrupa Birliği kurumlarına devri; usul hukuku açısından üye devlet makamlarının katılım hakları, organik açıdan ise ilgili üye devletlerin idarelerinde çalışan görevlilerin Avrupa Birliği kurumlarında istihdam edilmesi gibi karşı yöndeki düzenlemeler yoluyla yeniden yumuşatılabilir.

Finansal piyasa krizinde kurulmuş olan Avrupa finans denetimi sistemi yetki konusunda sözelimi “yukarıdan aşağıya doğru” (*top-down*) şeklindeki bir yaklaşımı, yani karar alma yetkilerinin Avrupa Birliği organlarına aktarılması usulünü, organik olarak “aşağıdan yukarıya doğru” (*bottom-up*) şeklindeki ilkeyle, yani Avrupa Birliği’nin denetim yapmakla görevli makamlarının yönlendirici karar alma yetkisine sahip kurullarının denetim yapmakla görevli ulusal

makamların yöneticilerinden oluşturulması usulüyle birleştirmektedir. Benzer bir şekilde Birlik hukukunun uygulanması için yasama yetkisinin Avrupa Komisyonuna verilmesi ve bununla birlikte üye devletlerin maruz kaldıkları yetki kaybı, teşkilat ve usul hukuku açısından komitoloji usulüyle dengelenmektedir.

IV. AVRUPA İDARE HUKUKUNUN KODİFİKASYONUNA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

A. Kodifikasyon Talebi

Avrupa Birliği hukukunun icrasına ilişkin mevcut hukuk kuralları heterojen bir yapıdadır ve kodifiye edilmemiştir. Bu nedenle geçen yıllarda Avrupa idari usul hukukunun kodifiye edilmesi imkanları ile bunun zorlukları ve faydaları yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

Kodifikasyon tartışmaları Avrupa Birliği organları arasında politik bir tartışma seviyesine ulaşmıştır: Avrupa Parlamentosu 2013 yılında Komisyondan tekdüze bir Avrupa idari usul hukuku için bir tüzük önerisi hazırlamasını talep etmiştir. Avrupa Parlamentosunun 2011 yılına ait bu yöndeki ilk girişimi sonuçsuz kalmıştı. 2013 yılındaki girişim de bir Avrupa düzenlemesi ile sonuçlanmamıştır.

Şu an elimizde Avrupa İdare Hukuku Araştırma Ağının (ReNEUAL) somut bir tasarısı (*Model Rules*) bulunmaktadır. Bu, Avrupa idari usul hukukunun kodifikasyonu amacıyla kaleme alınmış bir öneridir. 2014 yılında yayımlanmış olan bu örnek tasarı “yenilikçi bir kodifikasyon” yaklaşımını benimsemektedir. Bir Avrupa idari usul hukuku sisteminin oluşturulmasına önemli katkı sağlamış olması bu projenin büyük bir kazanımıdır.

Hukuki düzenlemelerin açıklığı ve hukuk güvenliği amaçları yapısal açıdan kodifikasyon düşüncesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Kodifikasyon tutarlı bir hukuk oluşturmalı, hukuki dağınıklığı kaldırmalı veya bu dağınıklığı engellemeli ve bir sistem oluşturmalıdır. Böylece birbirini karşılıklı olarak destekleyen kodifikasyon amaçları ile bilimsel bir sistem oluşturma ödevleri arasında kayda değer bir mutabakat oluşur.

B. Kodifikasyonun Zorlukları: Ulusal Yaklaşım Tarzları

Her kodifikasyon düşüncesinde olduğu gibi, Avrupa idari usul hukuku açısından da hukuki gelişmenin kodifikasyon için yeterli bir seviyeye ve olgunluğa ulaşmış olup olmadığına bakılmalıdır. Avrupa hukukunun belirli alanlara yönelik mevcut düzenlemeleri yapılacak kodifikasyonun temelini ve ön çalışmasını oluşturmalıdır. Bu düzenlemelere Gümrük Yasası ile Avrupa iyi idare uygulamalarına ilişkin yasalar örnek gösterilebilir.

Mevcut düzenlemeler nedeniyle bir kodifikasyonun temelleri mevcut olsa bile, bu konuda şaşırtıcı bir şekilde üzerinde az durulan büyük bir zorluk mevcuttur. Her yapılandırma çalışması usul hukuku veya faaliyet türleri gibi belli bazı kategorileri esas almak zorundadır. Belli bir kategoriye esas alan bir yapılandırma çalışması aynı zamanda başka bir kategoriye de dikkate alamaz. Dolayısıyla yapılandırma farklı kategoriler arasında bir tercihte bulunmayı gerektirmektedir. Böylece belli bazı kategorilere önem verilirken diğer kategoriler göz ardı edilmektedir. Avrupa idare hukukunun kodifikasyonu bu tür kararların alınmasını gerektirmektedir.

Burada sorulması gereken tek soru yapılandırmanın nasıl yapılması gerektiğine ilişkindir. Acaba Avrupa idare hukuku faaliyet türlerinden hareketle mi yapılandırılmalıdır? Avrupa idare hukuku bilimi kendi içinde bir uzlaşıya sahip değildir. Avrupa idare hukukunu usul hukukundan hareketle ele alanlar olduğu gibi, faaliyet türleri açısından ya da yargısal denetim açısından ele alanlar da mevcuttur. Zira Avrupa idare hukukunun ele alınış şekli öteden beri çok güçlü bir şekilde üye devletlerin hukuk geleneğinin etkisi altındadır. Avrupa idare hukuku alanındaki önde gelen şu üç kitabın “içindekiler” kısmına bakılırsa, ulusal hukuka göre düşünüldüğü görülecektir: Almanya’dan *von Danwitz*, Büyük Britanya’dan *Craig*, Fransa’dan *Auby / Dutheil de la Rochère*.

Anılan kitapların “içindekiler” ve “kavramlar dizini” dışındaki kısımları da hangi hukuki materyalin sistem oluşumu için önemli ve hayati olması gerektiği konusunda farklı algılamaların mevcut olduğunu göstermektedir: Büyük Britanya’da yayımlanan kitabın başında dolu dolu yazılmış 46 sayfadan oluşan, Almanya’da yayımlanan - veya Fransa’da yayımlanan benzer bir - eserde bulunmayan, Avrupa Birliği Mahkemesinin önemli kararlarına yer veren bir “Table of Cases” (davalar tablosu) mevcuttur.

Anılan bu üç kitap da aynı konuya ilişkindir veya en azından aynı konuda yazılmış kitaplar olduklarını iddia ederler. Ancak bu kitapların sistematikleri arasında köklü farklılıklar mevcuttur. Her üç kitap da yazarların kendi ulusal idare hukuku düzenlerini ele alıp inceleme tarzlarıyla aynı şekilde yazılmıştır. *Von Danwitz*’in eserinde Avrupa İdare hukukunda faaliyet türleri konusuna uzun ve önemli bir bölüm ayrılmıştır. *Auby / Dutheil de la Rochère* isimli yazarların eserinde de benzer bir durum söz konusudur. Buna karşın *Paul Craig* isimli yazarın eseri çok daha farklıdır. Bu eserde faaliyet türleri hakkında hiçbir şey yoktur. Bunun yerine bölümler halinde ve tekrar tekrar hukuki koruma ve hukuki başvuru yolları konularına yer verilmiştir.

Bunun anlamı şudur: *Craig* tarafından kaleme alınan Britanya’nın Avrupa idare hukukuna ilişkin önde gelen ders kitabı Avrupa idare hukukunun hukuki

yapılarını baştan sona idari faaliyetlerin yargısal denetimi konusundan hareketle geliştirmektedir. Buna karşın Almanya'da yayımlanan benzer bir eser tam da Avrupa hukukundaki faaliyet türleri öğretisi doğrultusunda disipline edilen ve rasyonelleştirilen fonksiyonları konu edinmektedir. Britanya'da yayımlanan eser 888 sayfada Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Sözleşme'nin 288. maddesinde düzenlenen "karar"lardan hiçbir şekilde söz etmezken, Almanya'da yayımlanan eser bu faaliyet türüne Avrupa idare hukukunda bir idare hukuku sistemi oluşturulmasının başlangıç noktası olma potansiyelini yüklemektedir.

Bu durum anılan devletlerde ulusal idare hukukunun tasarlanış şekliyle tam olarak örtüşmektedir: Daha önce de ifade edildiği gibi, Alman hukukunda dogmatik bir özgünlük ve faaliyet türleri öğretisinin egemenliği söz konusudur. Alman idare hukukunun 19. yüzyılda neden bu şekilde geliştiği tarihsel olarak da açıklanabilir: Faaliyet türleri öğretisi demokratik meşruiyete sahip olmayan, ancak hukuk devleti ilkesine uygun olarak sınırlandırılması gereken idarenin disipline edilmesi amacına hizmet etmiştir.

Maddi hukuk düzenlemelerine oranla usuli düzenlemelerin verimliliğine daha fazla değer vermek için birçok sebep mevcuttur. Bunun nedeni bir taraftan toplumsal çoğulculuk ve maddi değer yargılarının kabul edilirliğinin yok olması, diğer taraftan da risk altında veya belirsiz şartlar altında faaliyetlere bulunulmasıdır. Usuli düzenlemelerin sahip olduğu bu anlam ve önem usuli süreçlerin şekli olarak son bulduğu an olarak faaliyet türlerine tek taraflı bir şekilde odaklanmaya karşı uyarılmaktadır. Ancak Alman idare hukuku tarihsel olarak bu şekilde gelişmiştir.

Fransız hukukunda hem faaliyet türleri öğretisi hem de usul hukuku dogmatığı mevcuttur. Yani Fransız faaliyet türleri sistematiğinde bireysel idari işlemler (*actes administratifs individuels*) ile düzenleyici idari işlemlerin (*actes administratifs réglementaires*) tek taraflı idari işlemler (*actes administratifs unilatéraux*) başlığı altında bir araya getirilmesinin temelinde idari usule ilişkin kararlar bulunur: Zira bu tek taraflı idari işlemlerin yargısal denetimi aynı dava yoluyla, iptal davası (*recours pour excès de pouvoir*) yoluyla gerçekleşir. Tek taraflı idari işlemlerin iki türüne ilişkin birçok özel düzenleme bu ortak denetim türüne ait dava sebeplerinden hareketle ve birbirine paralel bir şekilde geliştirilmekte ve birçok soru da aynı şekilde cevaplandırılmaktadır. Bu nedenle Fransız idare hukukunda daha çok dava sebepleri sistemi şekillendirici bir etkiye sahiptir ve faaliyet türlerinin kategorize edilmesi yalnızca bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Tek taraflı idari işlemler aslında idarenin bir faaliyet türü olarak değil de iptal davası kapsamında yapılan yargısal denetime konu olan bir işlem olarak düşünülmüştür.

Britanya hukuku bir taraftan usuli bir yaklaşımı diğer taraftan da yargısal denetimi kabul etmektedir. Burada bir faaliyet türleri öğretisi mevcut değildir. Bu nedenle Britanya idare hukukunun Alman yaklaşım tarzından farklılığı daha belirgindir. Britanya hukukunda “idare hukuku” (*administrative law*) olarak adlandırılan şey Alman bakış açısına göre yalnızca idari konulardaki hukuki koruma ve yargısal denetim ölçütleri öğretisidir (*grounds of review*). Yargısal denetim açısından hukuki öneme sahip olan işlemler her zaman yalnızca bu tür bir denetime açık olan işlemlerdir (*reviewable acts*); bağımsız bir faaliyet türleri öğretisi mevcut değildir. İdari işlem (*administrative act*) veya idari tedbir (*administrative measure*) gibi kavramlarla karşılaşılsa bile, bunlar hukuki kurumlar için kullanılan kavramlar değil, teknik olmayan nitelendirmelerdir.

Avrupa idare hukuku konusunda herkesin az ya da çok kendi ulusal hukuk düzeninde alışık olduğu şekilde hareket etmesi, belli bir düşünsel eksiklik demese bile belli bir direncin varlığını göstermektedir.

Avrupa idare hukukunun bilimsel manada tam olarak anlaşılabilmesini sağlayan bu farklı ulusal yaklaşımlar Avrupa genel idare hukukunun muhtemel bir kodifikasyonu hakkındaki tartışmalara da yansımalıdır. Bunun için neyin önemli olduğu ve hangi konuların mutlaka düzenlenmesi gerektiği ulusal hukuk düzenlerinin etkisine bağlıdır. Avrupa Birliği Mahkemesinin farklı hukuk düzenleri hakkında değerlendirmeler yaparak bunları birbiriyle karşılaştırması ne en küçük ortak paydanın ne de herhangi bir ulusal hukuk düzeninin herhangi bir hukuk kurumunun esas alınması değil, bilakis değerlendirmelere yer veren, bu nedenle gerekçeli olması gereken ve Avrupa hukukunun daha da gelişmesine katkı sunan bir çözüm arayışıdır.

Avrupa idare hukuku bilimi mukayeseli hukuk alanındaki tüm gelişmelere rağmen ulusal perspektiflerin etkisi altında kaldığı müddetçe Avrupa idare hukukunun kodifikasyonu için zamanın uygun olup olmadığı konusuna kuşkuyla yaklaşılabilir. Buna mukabil Avrupa idare hukuku bilimi bir kodifikasyon sayesinde hatırı sayılır bir itici güç elde edebilecek, daha sonra bu güç de ortak bir referans noktası oluşturabilecek ve ulusal etkilerin önemini azaltabilecektir. Kodifikasyon ve bir sistem oluşturulması arasındaki ilişki gerçekte iki yönlüdür: Kodifikasyon bir yandan daha önce oluşturulan bilimsel bir sistemi esas alır, diğer yandan da sistem oluşumu üzerinde etkiler doğurur.

V. SONUÇ

Faaliyet türleri öğretisi Avrupa idare hukukunun temel dogmatik kategorisi mi olmalıdır? Ulusötesi idari işlemler gibi hukuk kurumlarının esas alınması durumunda Avrupa idari işbirliği hukuku daha iyi mi kodifiye edilebilecektir?

Bunlar en önemli sorulardır. Bu sorular için doğasından hareketle veya Avrupa asli hukuku yoluyla cevaplandırılmaz, bunlar açık uçlu sorulardır.

Avrupa idare hukuku ve Avrupa idari birimlerinin işbirliği için idari faaliyetlere ilişkin ideallerden hangilerinin belirleyici olması gerektiği konusu üzerinde tartışılmalıdır. Bu idealler maddi yönden hukuka uygunluk, usule uygunluk, kabul edilebilirlik ve etkililiktir. Ulusal alışkanlıklardan hareketle ulusal kategoriler, üzerinde hiç düşünülmeden Avrupa idare hukukunun tabii ve alternatif olmayan kategorileri olarak kabul edilirse, bu sorular görmezden gelinmiş ve soruların cevaplandırılmasına herhangi bir katkı sunulmamış olur.

KAYNAKÇA

- Auby, Jean-Bernard / Dutheil de la Rochère (Edit.): *Tratité de Droit Administratif Européen*, Bruylant, 2. Baskı, Bruxelles 2014.
- Augsberg, Steffen: *Verwaltungsverfahrenrecht der Europäischen Union - Der Kodifikationsentwurf des „Research Network on European Administrative Law“ in rechtsvergleichender Perspektive*, *Die Verwaltung* 50 (2017), s. 1 vd.
- Craig, Paul: *EU Administrative Law*, Oxford, 3. Baskı, 2018.
- Danwitz, Thomas von: *Europäisches Verwaltungsrecht*, Springer, Berlin / Heidelberg 2008.
- Ellerbrok, Thorben: *Der ReNEUAL-Musterentwurf für ein Europäisches Verwaltungsverfahrenrecht in der Diskussion*, *Die Verwaltung* 49 (2016), s. 105 vd.
- Frenz, Walter: *Vollzugsföderalismus für Unionsrecht - Fortentwicklung durch die OMT- und EU-Haftbefehl-Judikatur*, *DVBl.* 2016, s. 1485 vd.
- Glaser, Andreas: *Die Entwicklung des Europäischen Verwaltungsrechts aus der Perspektive der Handlungsformenlehre*, Mohr Siebeck, Tübingen 2013.
- Hwang, Shu-Perng: *Der Europäische Verwaltungsverbund im Spannungsfeld zwischen nationaler Identität und europäischer Integration*, *DÖV* 2014, s. 681 vd.
- Kahl, Wolfgang: *Der Europäische Verwaltungsverbund: Strukturen - Typen - Phänomene*, *Der Staat* 50 (2011), s. 353 vd.
- Kaufhold, Ann-Katrin: *Einheit in Vielfalt durch umgekehrten Vollzug? Zur Anwendung mitgliedstaatlichen Rechts durch europäische Institutionen*, *JöR* 66 (2018), s. 85 vd.
- Kröger, Malte: *Unabhängigkeitsregime im europäischen Verwaltungsverbund*, Nomos, Baden-Baden 2020.
- Ohler, Christoph: *Modelle des Verwaltungsverbunds in der Finanzmarktaufsicht*, *Die Verwaltung* 49 (2016), s. 309 vd.
- Peuker, Enrico: *Die Anwendung nationaler Rechtsvorschriften durch Unionsorgane - ein Konstruktionsfehler der europäischen Bankenaufsicht*, *JZ* 2014, s. 764 vd.
- Ruffert, Matthias: *Rechtsprechungsanalyse - Verwaltungsrecht im europäischen Verwaltungsverbund*, *Die Verwaltung* 48 (2015), s. 547 vd.
- Sydow, Gernot: *Europäische exekutive Rechtsetzung zwischen Kommission, Komiteologieausschüssen, Parlament und Rat*, *JZ* 2012, s. 157 vd.
- Sydow, Gernot: *Verwaltungskooperation in der Europäischen Union*, Mohr Siebeck, Tübingen 2004.